

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА І
АРХІТЕКТУРИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОЛІЩУК АЛЛА ВІТАЛІЇВНА

Прим. № 1
УДК 75.071.1(477)"18/19"

АНОТАЦІЯ ДИСЕРТАЦІЇ
«НЕОМІФОЛОГІЗМ У ЖИВОПИСНІЙ ТВОРЧОСТІ ВИПУСКНИКІВ
НАОМА У 1980-1990-Х РОКАХ»

Спеціальність – 023 «Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація»
Галузь знань 02 Культура і мистецтво

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А. В. Поліщук

Науковий керівник:
Денисюк ОльгаЮріївна,
кандидат мистецтвознавства, доцент

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Поліщук А. В. Неоміфологізм у живописній творчості випускників НАОМА у 1980–1990-х роках. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури. Київ, 2023.

Дисертація є комплексним дослідженням теми неоміфологізму в живописній творчості київських художників кінця ХХ століття, у якому окреслюються тенденції формування нових змістових та візуальних міфів та їх впливу на самоідентифікацію українців. Саме в 1980–1990-х роках образи та символи, які виявляються суголосними суспільному запиту, вчасно втілюються у живописних творах та набувають особливої ваги. Стали візуальні образи стають міфологемами та компонентами загального національного міфу, на якому базується поняття культурної ідентичності. Таким чином митці безпосередньо впливають на формування нових міфів і вектор їх генезису в наступних десятиліттях.

Метою дисертаційної роботи є вивчення сюжетів, тем, образів і символів у живописі випускників Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури, які були створені у 1980–1990-х роках та стали частиною національного міфу, тобто усталилися в культурно-мистецькому просторі та зчитуються як питомо українські.

Наукове завдання дисертаційної роботи полягає в систематизації та типології образів і символів у творах київських живописців кінця ХХ століття різних напрямів, аналізі ключових джерел, до яких зверталися митці при формуванні нової української образно-пластичної мови; оцінці ролі національної культурної спадщини у формуванні неоміфологізму наприкінці ХХ ст.; характеристиці історичного контексту розвитку київського живопису зазначеного періоду; визначенні домінуючих тем, сюжетів та образів, які інтерпретувалися як національні; виявленні значимості сакрального мистецтва та його впливу на живопис; формулюванні тематичних відмінностей у живописі різних жанрів.

Об'єкт дослідження– неоміфологізм у живописі випускників Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури у 1980–1990-х роках.

Предмет дослідження– теми, образи, сюжети та символи у живописі, які мають яскраві національні ознаки або інтуїтивно сприймаються як національні міфологеми.

Огляд науковий праць, присвячених темі дисертації, здійснено за наступним принципом: тексти, пов'язані з теоретичними концепціями міфу (Е. Кассіерер, М. Елліаде, К. ЛевіСтросс, Б. Малиновський, Р. Барт, Дж.Дж. Фрейзер, Дж. Кемпбелл, П. Гіллен); міфу як об'єднуючому поняттю, де стикаються філософія, психологія, культурологія та мистецтвознавство (В. Горський, І. Грабовська, О. Петрова, О. Вячеславова, О. Лозова); символу як складовій міфу та сполучній ланці між культурною пам'яттю та сучасністю (М. Селівачов, В. Сніжко і Л. Отрошко, О. Федорук, М. Юр, Л. Смирна, О. Сидор-Гібелінда), міфам як ретрансляторам історичної пам'яті та культурного коду та етнокультурі у мистецтві (В. Личковах, І. Грабовська, О. Прицак, Г. Скрипник, М. Кисельов, Я. Грицак), національним міфам у мистецтві (А. Ложкіна, О. Петрова, О. Баршинова, Г.Скляренко, О. Авраменко, Г. Вишеславський, В. Сидоренко, О. Соловійов, О. Тарасенко, А. Тарасенко).

Визначено, що питанню неоміфологізму та зв'язкам національних міфів із мистецтвом присвячено чимало праць, проте ступінь вивченості питання в українському мистецтвознавстві залишається невичерпним. Тематика не розглядалася комплексно, із залученням наукових розвідок суміжних дисциплін. Застосування міжгалузевого та контекстуального методів дослідження проявило перспективність дослідження та нові потенційні вектори, адже культурні міфи та національні міфологеми в мистецтві знаходяться на перетині таких галузей, як-от філософія, культурологія, образотворче мистецтво, мистецтвознавство, соціологія, психологія, а також нових галузей, як реклама та дизайн.

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2023 актуалізувало питання української ідентичності, адже це те, що прагне знищити російська федерація, очільники якої прямо про це заявляють. Водночас розв'язана росією війна загострила та висунула на передній план питання національних міфів загалом, адже за останні півтора роки стало очевидним, яка може бути відстань між декларованими міфами та реальністю і, попри це, яка сила впливу міфу на свідомість його носіїв. Вплив національного міфу на самоідентифікацію етносу тривалий час залишався недооціненим, як і роль

сучасної культури, проте самоідентифікація етносу спирається на власні міфи більше, ніж на історичні факти.

Актуалізують тему і новітні наукові розвідки, здійснені за суміжними темами, а також достатня часова дистанція, яка дозволяє прослідкувати генезис ключових образів і символів та дає можливість визначити, які з них інтегрувалися в національну культуру й увійшли до сучасного українського міфу, а які були лише тимчасовим явищем.

У дисертації визначено основні теми, символи, сюжети та образи, до яких зверталися київські художники на початку Незалежності, працюючи над національними темами. Це у свою чергу виявило не лише істинні патерни національної культури, а також проявило нав'язані радянським минулим стереотипи, адже в ранніх творах київських митців проявилися всі обмеження та травми, яких десятиліттями зазнавала українська культура. Ця проблема особливо гостро торкнулася саме столичних митців, оскільки за радянської доби кияни потерпали від жорсткого контролю національних проявів у мистецтві, котрі вважалися прийнятними лише на рівні етнографічності. Саме отримання свободи вираження гостро підкреслило проблему хибного уявлення про українську культуру, а також розбіжність між спрямуванням творчих пошуків художників жанрового живопису та прихильниками абстрактного. Визначено, що 1980-х роках з'являється й фіксується всучасному мистецтві земля як багатозначний універсальний символ, до якого звертаються задля насичення змісту твору та підкреслення теми національної культури, культурної пам'яті, національних архетипів.

Схарактеризовано типологію провідних жіночих образів, котрі сприймаються українським етносом як національні символи й тепер належать до культурного коду нації. Попри те, що самі образи зустрічалися й раніше, саме в 1990-х роках сформувалося сакральне для української культури значення. Протягом першого десятиліття закріпилися в культурно-мистецькому дискурсі образи, які походять із різних середовищ: релігійного, історичного, літературного та фольклорного. Слід уточнити, що певний час ці образи часом подавалися через призму радянської Батьківщини-матері, іноді накладаючись на концепт «софійності», а у деяких випадках підмінюючи його. Поруч із Берегинею та Кобзаревою Катериною, ці жіночі образи поперемінно зливаються або ж проявляються окремо. Отримані результати дослідження підтверджують тезу про фемінну орієнтованість української культури, адже деталізація та функція типажів жіночих переважають над чоловічими.

Визначені головні джерела, до яких зверталися художники задля формування нової образно-пластичної мови. У прагненні повернути в

мистецький дискурс власну історію та культуру художники жанрового живопису вдавалися до переосмислення тем і формальних ознак попередніх епох (особливо авангарду, українського бароко, давньоруського мистецтва доби Київської Русі та трипільських орнаментів) і народного мистецтва (передусім декоративно-ужиткового, особливо вишивки, ткацтва, лозоплетіння та гончарства). Це стосувалося як тем і сюжетів (героїв та персонажів), так і орнаментів, символів та кольорів. Митці одночасно вивчали незнане мистецтво минулого і творили образно-пластичну мову нового мистецтва у свідомому прагненні об'єднати минуле із сучасністю. Залучення для сучасних робіт мистецьких здобутків попередніх епох, які сприймаються як прояви національної культури, не лише збагачувало тематично та образно-пластичну мову живописних творів, а й сприяло утвердженню в культурній площині нових міфів, котрі були покликані замінити радянські.

Встановлено роль сакрального мистецтва та окремих сюжетів у формуванні київського живопису наприкінці ХХ століття та значимість майстерні сакрального живопису під керівництвом М. А. Стороженка. Сакральність загалом властива українській культурі й примусове відлучення від храму збіднило й спростило національне мистецтво. Наголошено на полісемантичності живопису із сакральними мотивами, адже повернення в живописну практику християнських сюжетів та образів часто поєднувалося зі східними духовними практиками (особливо буддизмом), йогою, медитацією, а також такими явищами, як астрологією, зодіакальною системою та ворожінням. Тяжіння української культури до сакралізації побутових життєвих циклів потерпала через відлучення від релігійного культу, тож за першої можливості вакуум стрімко заповнився, створюючи нові та несподівані поєднання. Переплетіння етнокультурних кодів із сакралізацією життя відбилося у представників різних стильових і стилістичних напрямів.

Обґрунтовано провідну роль окремих символів як культурних кодів етносу (земля, ґрунт, глина, колесо, дім, мати, козак, кінь, дерево, степ, трипільський орнамент), які формують національну міфологію. Перенесення митцями таких символів в інших часопростір надає національного забарвлення навіть нейтральним пейзажам чи абстрактним роботам. Ці символи особливо яскраво проявилися у зразках нефігуративного живопису, на межі між умовністю форми і абстракцією. В окремих таких творах, які сформувалися на півшляху від наративу до абстракції, збережені елементи набули значимості символів (самотня хата в степу, кінь з опущеною головою, малюнок глинистого ґрунту або трансформований трипільський орнамент). Саме представники нефігуративного живопису значною мірою збагатили українське мистецтво новими етнокультурними символами.

Доведено, що національні травми займають важливе місце в культурі українського етносу, а також вплинули на формування самоідентифікації та стали частиною національного міфу. Наприкінці ХХ століття у живописній практиці сформувалися образи, якими послуговуються митці, звертаючись до окремих драматичних подій, які належать до національних травм, зокрема для зображення Голодомору 1932–1933 років.

Беручи до уваги, що проведене дослідження не вичерпує усіх питань, пов'язаних із проблематикою неоміфологізму в київському живописі, визначена перспектива подальшого вивчення питання і суміжних напрямів, котрі з'явилися як побічний результат дослідження та сприятимуть вирішенню низки завдань у мистецтвознавстві та образотворчому мистецтві.

Комплексне дослідження та теоретичне осмислення неоміфологізму в київському живописі сприяло вирішенню наукових завдань дисертації, застосування компаративного та контекстуального підходів у галузі мистецтвознавства, а також залучення міжгалузевих наукових праць дозволило визначити етнокультурні символи, з яких формувалося нове образотворче мистецтво, неоміфологізми та нові візуальні символи, які закріпилися в українській культурі й стали частинами нового національного міфу.

Ключові слова: сучасний український живопис, українська культура, символ, київський живопис 1980–1990-х років, український живопис, неоміфологізм у живописі, образотворче мистецтво Києва кінця ХХ ст., сакральні мотиви в живописі, нові міфи сучасного образотворчого мистецтва, національна культура в абстрактному живописі, українські культурні коди.

ABSTRACT

A.V. Polishchuk. Neomythologism in the artistic work of NAFAA graduates in the 1980s-1990s. – Qualifying research paper printed as manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 023 – Fine Arts, Decorative Arts, Restoration. National Academy of Fine Arts and Architecture. Kyiv, 2021.

The relevance of the research topic is due to the need to analyze and systematize artistic imagery based on art methods and with the involvement of related disciplines: philosophy, history, cultural studies, which contribute to the comprehensive study of neomythologism in the paintings of Kyiv artists of the late 20th century. A comprehensive study of Kyiv painters will help to identify trends in the development of national art and the formation of new content and visual myths of the independence era and their impact on self-identification. Images and symbols that are in tune with the public demand and are realized in a timely manner take on special significance. Lasting visual images become mythologies and components of the general national myth on which the concept of cultural identity is based. In this way, artists directly influence the formation of new myths and the vector of their genesis in the following decades.

The scientific task of the thesis is to systematize and typologize images and symbols in the works of Kyiv painters of the late 20th century of various directions, to analyze the key sources that artists turned to in the formation of a new Ukrainian figurative and plastic language; assess the role of national cultural heritage in the formation of neomythologism in the late 20th century; characterize the historical context of the development of Kyiv painting of this period; determine the dominant themes, plots, and images that were interpreted as national; identify the importance of sacred art and its influence on painting; and formulate thematic differences in painting of different genres.

The review of scientific works on the topic of the thesis was carried out according to the following principle: texts related to theoretical concepts of myth (E. Cassirer, M. Eliade, K. Levy Stross, B. Malinowski, R. Barth, J.J. Fraser, J. Campbell, P. Gillen); myth as a unifying concept where philosophy, psychology, cultural studies, and art history meet (O. Petrova, O. Viacheslavova, O. Lozova); symbol as a component of myth and a link between cultural memory and modernity (M. Selivachov, V. Snizhko and L. Otroshko, O. Fedoruk, M. Yur, L. Smyrna, O. Sydor-Hibelinda), myths as transmitters of historical memory and cultural code, and ethno-cultural in art (V. Lychkovakh, I. Hrabovska, O. Pritsak, H. Skrypnyk, M. Kyselov, Y. Hrytsak), national myths in art (A. Lozhkina, O. Barshynova, H. Skliarenko, O. Avramenko, H. Vysheslavskiy, V. Sydorenko, O. Soloviov, O. Tarasenko, A. Tarasenko).

It has been found that many works have been devoted to the issue of neomythologism and the relationship of national myths to art, but the degree of study

of this issue in Ukrainian art history remains insufficient. The topic has not been comprehensively addressed by incorporating scientific research from related disciplines. The use of interdisciplinary and contextual research methods has revealed the perspectives of the study and new potential vectors, since cultural myths and national mythologies in art are at the intersection of fields such as philosophy, cultural studies, fine arts, art history, sociology, psychology, as well as new fields such as advertising and design.

The all-out invasion of Ukraine on 24 February 2023, has brought the issue of Ukrainian identity to the forefront, as it is something that the Russian Federation seeks to destroy, and its leaders have explicitly stated this. At the same time, the war unleashed by Russia has exacerbated and brought to the fore the issue of national myths in general. Over the past year and a half, it has become clear how far the declared myths can be from reality, and yet how powerful the influence of myths is on the consciousness of their bearers. The influence of the national myth on the self-identification of an ethnic group has long been underestimated, as has the role of contemporary culture. However, the self-identification of an ethnic group is based more on its own myths than on historical facts.

The latest scientific research on related topics also brings the issue up to date, as well as sufficient time distance, which allows us to trace the genesis of key images and symbols, and to determine which of them have been integrated into the national culture and entered the modern Ukrainian myth, and which were only a temporary phenomenon.

The thesis identifies the main themes, symbols, plots, and images that Kyiv artists addressed at the beginning of independence when working on national themes. This, in turn, revealed not only the true patterns of national culture, but also the stereotypes imposed by the Soviet past, as the early works of Kyiv artists showed all the limitations and traumas that Ukrainian culture had suffered for decades. This problem was particularly acute for artists from the capital, since during the Soviet era Kyivans suffered from strict control of national manifestations in art, which were considered acceptable only at the level of ethnography. It was the freedom of expression that sharply highlighted the problem of misconceptions about Ukrainian culture, as well as the discrepancy between the direction of creative pursuits of genre painters and supporters of abstract painting.

The paper analyzes the typology of leading female images that are perceived by the Ukrainian ethnos as national symbols and now belong to the cultural code of the nation. Despite the fact that the images themselves were found earlier, it was in the 1990s that a sacred meaning for Ukrainian culture was formed. During the first decade, images originating from different environments, such as religious, historical, literary, and folklore, became entrenched in the cultural and artistic discourse. It should be clarified that for some time these images were sometimes presented through the prism of the Soviet motherland, sometimes overlapping with St. Sophia

Oranta, and in some cases replacing it. Along with Berehynia and Kobzar's Kateryna, these female characters alternately merge or appear separately. The findings of the study confirm the thesis of the feminine orientation of Ukrainian culture, as the detail and function of female types prevail over male ones.

The main sources used by artists to form a new figurative and plastic language are identified. In an effort to bring their own history and culture back into the artistic discourse, artists of genre painting resorted to rethinking the themes and formal features of previous eras (especially avant-garde, Ukrainian Baroque, ancient Rus' art of the Kyivan Rus' period, and Trypillian ornaments) and folk art (primarily decorative and applied art, especially embroidery, weaving, wickerwork, and pottery). This included themes and plots (heroes and characters) as well as ornaments, symbols and colors. At the same time, the artists studied the unknown art of the past and created the figurative and plastic language of the new art, in a conscious effort to unite the past with the present. The inclusion in contemporary works of the artistic achievements of previous eras, which were perceived as manifestations of national culture, not only enriched the thematic and figurativeplastic language of painting, but also contributed to the establishment of new myths on the cultural level, which were to replace the Soviet ones.

The role of sacred art and individual subjects in the formation of Kyiv painting in the late 20th century and the importance of the workshop of sacred painting under the direction of M. A. Storozhenko are established. Sacredness is generally inherent in Ukrainian culture, and forced excommunication from the church impoverished and simplified national art. The author emphasizes the polysemic nature of painting with sacred motifs, as the return of Christian themes and images to the practice of painting was often combined with Eastern spiritual practices (especially Buddhism), yoga, meditation, as well as phenomena such as astrology, the zodiac system, and divination. The tendency of Ukrainian culture to sacralize everyday life cycles suffered from the separation from religious worship, so the vacuum was quickly filled at the first opportunity, creating new and unexpected combinations. The intertwining of ethno-cultural codes with the sacralization of life was reflected in the representatives of various styles and trends.

The author substantiates the leading role of certain symbols as cultural codes of the ethnic group (land, soil, clay, wheel, house, mother, Cossack, horse, tree, steppe, Trypillian ornament), which form the national mythology. The transfer of such symbols from other periods by artists gives national color to even neutral landscapes or abstract works. These symbols are particularly evident in examples of non-figurative painting, on the border between conventional form and abstraction. In some of these works, halfway between narrative and abstraction, the preserved elements take on the meaning of symbols (a lonely hut in the steppe, a horse with its head down, a drawing of clay soil or a transformed Trypillian ornament). It was the

representatives of non-figurative painting who enriched Ukrainian art with new ethno-cultural symbols.

The paper has proved that national traumas occupy an important place in the culture of the Ukrainian ethnos and have also influenced the formation of selfidentity and have become part of the national myth. At the end of the 20th century, the practice of painting created images that artists used to refer to certain dramatic events that were considered national traumas.

Taking into account the fact that the study does not exhaust all the questions related to the problem of neomythologism in Kyiv painting, the prospect of further study of the issue and related areas that have emerged as a by-product of the research and will contribute to solving a number of problems in art history and fine arts is determined.

A comprehensive study and theoretical understanding of neomythologism in Kyiv painting contributed to the solution of the scientific tasks of the thesis, the use of comparative and contextual approaches in the field of art history, as well as the involvement of interdisciplinary scientific works allowed us to identify ethnocultural symbols from which new fine art, neomythologisms, and new visual symbols that have become entrenched in Ukrainian culture and have become part of a new national myth.

Keywords: contemporary Ukrainian painting, Ukrainian culture, symbol, Kyiv painting of the 1980s and 1990s, Ukrainian painting, neomythologism in painting, fine art of Kyiv in the late 20th century, sacred motifs in Kyiv painting, new myths of contemporary fine art, national culture in abstract painting, Ukrainian cultural codes.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України категорії «Б»:

1. Поліщук А. Жіночий образ у творах київських живописців 1990-х років. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Дрогобич: Гельветика. Вип. 64. Том 2. 2023. С. 76–80. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-12>

2. Поліщук А. Неоміфологізм у живописі київських художників 1990-х - стан вивченості питання. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Дрогобич: Гельветика. Вип. 63. Том 2. 2023. С. 46–51. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/63-2-8>

3. Поліщук А. В. Сакральне мистецтво у живописі київських митців 1980–1990-х рр. На прикладі робіт викладачів НАОМА. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Дрогобич: Гельветика, Вип. 37. 2021. С. 35–41. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-3-5>

4. Поліщук А. В. Денисюк О. Ю. Тема материнства у творчості В. І. Баринової-Кулеби. Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвуз. збірник наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Вип. 26. Том 1. 2019. С. 39–47. DOI:10.24919/2308-4863.1/26.195801

Статті в іноземних наукових виданнях:

5. Polishchuk A. Sacred Art in painting by NAFAA Teachers of 1980s-1990s period. *Krakowskie studia malopolskie* 2021, nr 3 (31) P. 160–170. <https://doi.org/10.15804/ksm20210309>